

พระธรรมเทศนา เรื่อง ธรรมคุณกถา
โดย พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิล ธรรมสาภิโย)
แสดงในวันอุโบสถที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
วันเสาร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘
ตรงกับที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๐
เวลา ๐๙.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.
สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิติ.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะคือวันเป็นที่ฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้า.

พุทธศาสนิกชนในประเทศไทย เมื่อมีการประชุมทางศาสนาใด ๆ มักจะเริ่มต้นด้วยการกล่าวคำอภิวัต พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างย่อ ๆ เป็นอันดับแรก เหมือนกันกับทำวัตรเช้าในวันนี้ได้เริ่มจากบทกล่าวคำอภิวัตถึงพระพุทธเจ้าว่า **อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ภควา พุทฺธิ ภควนฺตํ อภิวัตฺตมิ** ซึ่งมีความหมายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ถูกต้องด้วยพระองค์เองแล้ว ข้าพเจ้าอภิวัต ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้ดีแล้ว ต่อด้วยนมัสการพระธรรมด้วยบทว่า **สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิติ** แปลว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้านมัสการ ซึ่งพระธรรมนั้น และนอบน้อมพระสงฆ์ด้วยบทว่า **สุปฏิปันฺโน ภควโต สวากฺสงฺโฆ สงฺขํ นมามิ** แปลว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้านอบน้อม ซึ่งพระสงฆ์ สำหรับพระธรรมเทศนาในวันนี้ จักสาธยายในเรื่อง **พระธรรม** คือเป็นธรรมะรัตนะ หัวใจของพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนที่สวดสรรเสริญพระธรรมคุณจะขึ้นต้นบทสวดว่า **สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม** แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระธรรมไว้ถูกต้องดีแล้ว มีความหมายว่า พระธรรมที่พระองค์ตรัสไว้นั้น มีความหมายชัดเจน นำมาปฏิบัติได้และให้ผลเป็นความสุขสงบร่มเย็น

เมื่อพูดถึงพระธรรม ซึ่งเราใช้พูดอ้างอิงมากมายมาโดยตลอด แต่ทุกคนเข้าใจในพระธรรมนั้นมากน้อยเพียงใด เนื่องใจคำว่า ธรรม มีหลายความหมาย การให้ความหมายของคำว่า ธรรมจึงต้องให้ความหมายตามบริบทของคำว่า ธรรม นั้น พุทธศาสนิกชนผู้สนใจธรรมทั้งหลาย มักจะเข้าใจ

ความหมายของคำว่า ธรรม คือ คำสั่งสอน เมื่อใส่คำว่า พุทธ นำหน้า คำว่า ธรรม เช่น พุทธธรรม ก็แปลว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งบางครั้งก็มีการอ้างอิงหรือมีการนำเสนอในเชิงตัวเลขว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น รวมแล้วจะมีเป็นขั้นๆ รวมเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น

คำว่า ธรรม จะหมายความว่า ข้อที่ควรตั้งใจปฏิบัติก็ต่อเมื่ออยู่หลังคำว่า ศีล เช่นคำว่า ศีลธรรม เมื่อนำคำทั้งสองคำมาผสมกันแล้วแปลว่า สิ่งที่ควรรงดเว้นและสิ่งที่ควรปฏิบัติ

เมื่อคำว่า ธรรม วางอยู่หลังคำว่า จริยะ ซึ่งแปลว่า ควรปฏิบัติ สำเร็จรูปเป็น จริยธรรม แปลว่า หลักการที่ควรปฏิบัติ เช่น พรหมวิหารธรรม หลักการที่ควรปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตอย่าง ประเสริฐ ซึ่งเป็นธรรมที่เหมาะสมแก่ภาวะผู้นำ อิทธิบาท ๔ หรือ อิทธิบาทธรรม หลักการที่ควรปฏิบัติเพื่อเดินไปสู่ความสำเร็จในชีวิต สังคหวัตถุธรรม หลักการที่ควรปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้บริการที่ดี ทศพิธราชธรรม หลักที่ควรปฏิบัติเพื่อความเป็นนักปกครองที่ดี ยุติธรรม หลักที่ควรปฏิบัติเพื่อขจัดความขัดแย้ง และหลักธรรมอื่น ๆ ที่ควรปฏิบัติเพื่อความเหมาะสมแก่ฐานะและหน้าที่การงาน และความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนมนุษย์ที่จะพึงมีต่อกันในสังคม

บางคราว คำว่า ธรรม แปลว่า ความดี เมื่อนำไปวางไว้หลังคำว่า คุณ หรือ คุณะ เช่น คุณธรรม แปลว่า ความดี ที่ทรงคุณค่า อันมีผลมาจากการปฏิบัติจริยธรรมอย่างชำนาญจน กลายเป็นความเคยชิน เช่น เมตตา จนเคยชินขยันจนเคยชิน ตื่นนอนแต่เช้า จนเคยชิน อดทนจน เคยชิน สงบเย็นเป็นปกติ สุขภาพอ่อนโยน ตรงต่อเวลา จนกลายเป็นลักษณะนิสัยอันถาวรและ บุคลิกภาพ อันพึงปรารถนาในทุกสถานะและหน้าที่

คำว่า ธรรม จะแปลว่า เหตุปัจจัย เมื่อมานำหน้า คำว่า ชาติ ที่แปลว่า เกิด สำเร็จรูปเป็น ธรรมชาติ แปลว่า สิ่งที่เกิด มาจากเหตุปัจจัย เช่น ชีวิตมนุษย์เกิดจากเหตุปัจจัยหลายอย่างเช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ มาประกอบกันเข้าอย่างเหมาะสม ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ทะเล สัตว์นานาชนิด ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาว บนท้องฟ้า ล้วนเกิดมาจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งทั้งสิ้น จึงเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า ธรรมชาติ เพราะเกิดมาจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

คำว่า ธรรม ยังแปลว่า ทรงไว้ เมื่อวางอยู่ท้ายคำว่า สภาวะ สำเร็จเป็น สภาวะธรรม แปลว่า ทรงไว้ซึ่งความเป็นอย่างนั้น เช่น ลักษณะของโลก ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวต่าง ๆ ในสากลจักรวาล มนุษย์สัตว์ ต้นไม้ สายลม แสงแดด ความโลภ ความโกรธ ความหลง เมตตา กรุณา ความสงบ ความรุ่มรวย ล้วนมีลักษณะเด่นเช่นนั้น ๆ ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น อาการโกรธ ของมนุษย์เมื่อสอง พันปีเป็นอย่างไร วันนี้ก็เป็นอย่างนั้น ความสงบเมื่อสองพันปีเป็นอย่างไรวันนี้ก็เป็นอย่างนั้น ความ

เมตตา กรุณาเมื่อสองพันปีเคยเป็นมาอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น ต้นสนเมื่อสองพันปีเคยเป็นมาอย่างไรวันนี้ก็เป็นอย่างนั้น

สภาวะธรรม คือการทรงไว้ซึ่งความเป็นอย่างนั้น หรือ เป็นเช่นนั้นเอง แม้แต่สิ่งใกล้ตัวเราที่สุด ที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย แมว หมู หมา กา ไก่ ก็ล้วนเป็นสภาวะธรรมแต่ละอย่าง ๆ ไป เพราะมันมีรูปร่างหน้าตา ท่าทางตลอดถึงการดำรงชีวิตของมันเช่นนั้นเอง

เมื่อวาง คำว่า ธรรม ไว้หลัง คำว่า ปรมาตมะ จะแปลว่า ความจริง เมื่อผสมกันเป็น ปรมาตมะ ธรรม แปลว่า ความจริงอันสูงสุด ความจริงอันสูงสุด ได้แก่ ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ทนได้ยาก อนัตตา หาสาระแก่นสารที่เป็นตัวตนแน่แท้มิได้ โดยพระพุทธเจ้าตรัสว่า ตถาคต จะเกิดขึ้นมาในโลก หรือไม่ก็ตาม อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มีอยู่แล้ว ตถาคต เป็นเพียงผู้ค้นพบ เปิดเผย บอกกล่าว แสดงให้ชาวโลกได้ทราบเท่านั้น สรรพสิ่งทั้งปวงที่มีปัจจัยปรุงแต่งย่อมตกอยู่ ภายใต้กฎแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งสิ้น ยกเว้นแต่พระนิพพาน ซึ่งเป็นสัจจะสูงสุดเช่นกัน ไม่อยู่ ภายใต้กฎแห่งอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เพราะพระนิพพาน ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง จึงอยู่เหนือความเปลี่ยนแปลง อยู่เหนือโลก

อย่างไรก็ตาม สาระธรรมแท้ ๆ เป็นความจริงที่ต้องประจักษ์ด้วยตนเองในชีวิตประจำวัน ที่มีความรู้สึกนึกคิดนี้เอง เมื่อค้นหาความจริงพบแล้วว่า ธรรม มีอยู่จริง ตามความหมายที่กล่าวมา เลือกรสหรือนำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง แล้วจะได้พบกับความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า **ธมฺมจารี สุขํ เสติ** ผู้ประพฤติธรรม ย่อมนอนสบาย หากใครที่ยังนอนไม่หลับหรือนอนไม่สบายลองเลือกรส มาปฏิบัติอย่างเหมาะสมดู แล้วจะรู้ด้วยตัวเองว่า ปฏิบัติธรรมแล้วสบายจริง ๆ

ในทางพระศาสนา **ธรรม** ตามศัพท์แปลว่า ทรงไว้ ดำรงไว้ หมายถึง ทรงตัวเองหรือดำรงตัวเอง คือดำรงความเจริญอยู่เสมอ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น จึงมีคำอธิบายโดยปริยาย อีกทางหนึ่ง ว่าธรรมนั้นก็หมายถึง **สัจจะ** ที่เราแปลว่า ความจริง คำว่าสัจจะที่เราแปลว่าความจริงนั้นก็เป็นการแปลตามความหมาย แต่โดยพยัญชนะคือถ้อยคำ สัจจะ แปลว่า สิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ หรือว่าสภาพที่มีอยู่ สภาพที่เป็นอยู่ กล่าวคือไม่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง ฉะนั้น โดยความ สิ่งใดที่ทรงอยู่ ดำรงอยู่ สิ่งนั้นก็มิใช่ เป็นอยู่ หรือว่าสิ่งใดที่มีอยู่ เป็นอยู่ สิ่งนั้นก็ทรงอยู่ ดำรงอยู่ โดยนัยนี้ คำว่า ธรรมกับคำว่าสัจจะ จึงมีความหมายเป็นอันเดียวกัน ฉะนั้น ธรรมที่มีความหมายว่าทรงอยู่ดำรงอยู่คือมีอยู่ เป็นอยู่นี้จึงได้แก่สัจจะ และก็เรียกรวมกันว่า **สัจจธรรม** แปลว่าธรรมคือสัจจะ แต่ในภาษาไทย บางครั้งการใช้คำก็ทำให้เกิดความเข้าใจผิด อย่างเช่นในกรณีที่ว่า ข้อเท็จจริง ตกกลางเวลา เราพูดถึงคำว่า ข้อเท็จจริง ตกกลางเป็นเท็จทั้งหมด หรือ ว่าจริงทั้งหมด ความจริงที่มีอยู่นั้น หรือความ

จริงที่เรากำลังพูดอยู่นั้น ตกลงเป็นเท็จหรือจริง ความจริงในภาษาไทยเดิมนั้น น่าจะเป็น คำว่า ข้อ และมีคำให้เลือกระหว่าง เท็จ กับ จริง เป็นการให้เลือกระหว่างข้อที่ถูกต้องกับข้อที่ผิด แต่เมื่อไม่เข้าที่มาของคำ ก็กลายเป็น “ข้อเท็จจริง” ซึ่งในความหมายของชาวบ้านทั่วไปมีความหมายว่า เป็นจริงทั้งหมด แต่จากหลักภาษามีความหมายว่า เป็นเท็จ จริง ๆ ธรรมชาติของพระพุทธเจ้านั้น ไม่สับสนในแง่ภาษาอย่างนี้ คือ สัจจะ หรือ หรือคำว่า ธรรมะ ในความหมายโดยปริยายก็คือ คำเดียวกัน

ธรรมคือสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ อันหมายถึง สัจจะที่เราทั้งหลายแปลกันว่าความจริง ก็เพราะว่า สิ่งที่เป็นความจริงที่เดียวนั้น ก็ต้องเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ คือว่าเป็นสิ่งที่ทรงอยู่ ดำรงอยู่นั่นเอง ธรรมะคือสัจจะหรือสัจธรรมนี้ ก็ได้แก่ ธรรมดา เป็นของที่มีอยู่ประจำโลก พระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้น หรือว่าไม่ทรงอุบัติขึ้น คือว่าจะมีผู้ตรัสรู้พระธรรม หรือว่าไม่ตรัสรู้พระธรรม ธรรมคือธรรมดานี้ก็มีอยู่ เป็นไปอยู่ ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนา เราไม่เรียกพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้สร้างโลกหรือธรรม แต่เป็นผู้ค้นพบธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว และนำมาสั่งสอนเผยแผ่เท่านั้น ทรงไม่ได้เป็นผู้สร้าง เหมือนศาลาโลกศาสนาอื่น ๆ ที่มีพระผู้เป็นเจ้า หรือศาสดาของศาสนานั้น ๆ เป็นผู้สร้าง คิดขึ้นมาเองทุกอย่าง แต่ในกรณีของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงผู้ชี้แนะสัจธรรม หรือ ข้อจริงที่มีอยู่แล้ว ที่เป็นอยู่แล้ว ที่ดำรงอยู่แล้ว ให้พวกเราได้เห็นตามที่เป็นจริง ก็คือคำเดียวกันกับคำว่า เทศน์ หรือ เทศนา ซึ่งก็แปลว่า ชี้สิ่งที่มีอยู่ให้เห็น ไม่ได้แปลว่าสอน หรือต่อว่า อย่างที่ชอบใช้ผิด ๆ ในภาษาไทย

ในข้อนี้มีพระสูตรแสดงไว้ว่า ธาตุ นั้น คือ ธรรมฐิติ ความตั้งอยู่ของธรรม ธรรมนิยาม ความกำหนดแน่ของธรรม ตั้งอยู่ มีอยู่ พระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลายจะทรงอุบัติขึ้นหรือไม่ทรงอุบัติขึ้นก็ตามธาตุนั้น คือธรรมฐิติธรรมนิยามก็มีอยู่ดำรงอยู่ แต่ว่าเมื่อพระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติขึ้น คือว่าได้ตรัสรู้พระธรรม ก็จำแนกแจกแสดงเปิดเผย กระทำให้ตื่น ซึ่งธาตุนั้นคือธรรมฐิติธรรมนิยามนั้น ในพระสูตรนี้ ได้แสดงชี้ไว้ว่า ธาตุนั้นคือธรรมฐิติธรรมนิยามที่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ว่าอย่างไรได้แก่อะไร ก็ได้แก่ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน ดังที่ได้สวমনต์ทำวัตรเข้าไปเมื่อคืนนี้

ข้อที่ว่ามานี้เป็นธรรมฐิติเป็นธรรมนิยามอันเรียกว่าธาตุนั้น ที่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ เป็นข้อจริงที่พระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทรงแสดง ทรงบอก ทรงเปิดเผย ทรงกระทำให้ตื่น คือให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้ เพราะฉะนั้น ธรรมคือ สัจจะหรือที่เรียกในพระสูตรนี้ว่า “ธาตุ” นี้แหละคือ ธรรมฐิติธรรมนิยาม เป็นสิ่งที่มีอยู่ ประจำอยู่

สัจธรรมนี้จึงมีประจำอยู่ก่อนพระพุทธรเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น พระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรม ก็คือตรัสรู้สัจธรรม ธรรมที่มีอยู่เป็นอยู่นี้เอง

ธรรมะหรือธรรมะนั้น คือ สัจจะคือความจริง ซึ่งพระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงแสดงสั่งสอน แต่ธรรมะที่ทรงสั่งสอนนั้น ได้ทรงสั่งสอนเฉพาะที่ผู้ฟัง ซึ่งเป็นเนยยะ คือ ผู้ที่ฟังทรงแนะนำได้ จะฟังรู้ฟังเห็นได้ และมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ และอาจที่จะทำให้ผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติ บรรลุถึงผลได้จริงตามควรที่ปฏิบัติ อันเรียกว่า มีปาฏิหาริย์ คือทรงสั่งสอนได้จริง และปฏิบัติได้ผลจริง

ฉะนั้น จึงพึงเข้าใจคำว่า **ปาฏิหาริย์** ในพุทธศาสนา ว่าหมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าที่ ตรัสสอนให้รู้ได้ ให้เห็นได้ และปฏิบัติให้ได้รับผลสมจริงได้ คือ ได้รับผลที่เป็นประโยชน์เป็นสุข เป็นปัจจุบันบ้าง เป็นภายหน้าบ้าง เป็นผลอย่างยิ่งให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงบ้าง ลักษณะที่ ตรัสสอนได้ดังนี้เรียกว่า เป็นปาฏิหาริย์ คือ ได้ผลสมจริง เป็นเหตุกำจัดข้าศึกคือกิเลสและกองทุกข์ ทั้งปวงได้จริง

อันคำว่า ธรรม หรือธรรมะนั้นแปลว่า ทรงไว้ คือทรงตนเอง หรือว่าทรงภาวะของตนไว้ได้ มีความหมายเป็นอธิบายที่พระอาจารย์ได้แสดงเพิ่มเติมไว้อีก ก็คือหมายถึง สภาพเป็นจริง ดังเช่นที่ได้มีตรัสแสดงไว้ว่า ธรรมะเป็นกุศลคือส่วนดี ธรรมะเป็นอกุศลคือส่วนชั่ว และธรรมะเป็นอัพยา-กถคือเป็นกลาง ๆ ไม่ว่าจะดี ไม่ว่าจะชั่ว ดังนี้ ก็หมายถึง สภาพคือมีความทรงอยู่ของตน ความดำรงอยู่ของตน ความมีความเป็นของตนตามเป็นจริง และก็ใช้ในความหมายถึงลักษณะดังที่กล่าวมานี้ ในความหมายต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก

ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ก็เรียกว่าธรรมะได้ทั้งนั้น ดังที่เรียกว่า รูปธรรม อรูปธรรม ธรรมะที่มีรูป ธรรมะที่ไม่มีรูป ทุก ๆ สิ่งที่มีรูปร่าง และทุก ๆ สิ่งที่ไม่มีรูปร่าง บรรดาที่มีอยู่ เป็นไปอยู่ในโลกทั้งหมด และบรรดาที่ปรากฏอยู่ในจิตใจทั้งหมด ก็เรียกว่า ธรรม หรือ ธรรมะได้ทั้งนั้น เพราะทุก ๆ สิ่งนั้นก็ทรงอยู่ หรือดำรงอยู่ตามปัจจัย คือเหตุผลของตน ๆ เร็วบ้าง ช้าบ้าง

เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ธรรม หรือ ธรรมะ ได้ด้วยกันทั้งหมด แต่เมื่อจะกล่าวรวมเข้ามาถึง ความหมายอันสำคัญในพุทธศาสนา ซึ่งเรียกกันว่าพระพุทธรเจ้าตรัสรู้อะไร ก็ว่าตรัสรู้ธรรม หรือ ธรรมะ ก็หมายถึงสัจจะที่เป็นของจริงแท้ พระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้สัจจะ หรือจะเรียกว่า สัจธรรมควบกันก็ได้ คือ ธรรมะ หรือ สภาพ สภาพที่เป็นของจริงของแท้ เพราะฉะนั้น ธรรมะจึงหมายถึง สัจธรรม ธรรมะที่เป็นสัจจะ คือ ของจริงของแท้

อัตถะอันแท้จริงของคำว่าธรรมะ ก็คือ ของจริงของแท้ ซึ่งธรรมดาว่าของจริงของแท้นั้น ก็จะต้องมีความทรงตัวเอง หรือทรงภาวะของตน อยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าหาว่าเปลี่ยนแปลงไปได้ ก็ต้องไม่จริงไม่แท้ เหมือนดังวัตถุ ถ้าหากว่าเป็นของจริง เช่นเป็นทองจริงเนื้อบริสุทธิ์ ก็ต้องเป็นของจริง แต่หากว่า ถ้าเป็นสิ่งที่มิเนื้อปลอม หรือว่าฉาบเทาทองไว้ภายนอก ก็เรียกว่า เป็นของเทียม ไม่ใช่เป็นของจริง ไม่ใช่เป็นของแท้ ฉะนั้น แม้ที่เป็นวัตถุที่เป็นของจริงของแท้ เช่นทองจริงดังกล่าว ก็ต้องเป็นของจริงของแท้ เป็นทองจริงทองแท้ มีความทรงตัว ดำรงตัว คงตัวอยู่ ไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าเป็นของเทียมก็ตรงกันข้าม

ดังนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งรวมเรียกว่าเป็นพระไตรปิฎกบ้าง เรียกว่าพระธรรมชั้นทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นบ้าง ล้วนเป็นสิ่งที่เป็ความจริง สามารถพิสูจน์ได้ ไม่ว่าจะเป็ชาวพุทธ หรือชาวอื่น เมื่อศึกษาแล้วก็จะเห็นจริงตามที่เป็นจริง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชนชาติ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับประเทศใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นสัจธรรมจริงที่ทุกคนสามารถที่จะเข้าถึงได้ แม้ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาก็ตาม

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน คำสั่งสอนของพระองค์ เรียกว่า ศาสนา ก็เป็นธรรมะ เพราะว่าทรงสั่งสอนตามสัจจะคือความจริง ดีก็ตรัสว่าดี ชั่วก็ตรัสว่าชั่ว เป็นกลาง ๆ ก็ตรัสว่าเป็นกลาง ๆ เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระองค์ที่เป็นถ้อยคำออกมา จึงได้เรียกว่าธรรมะด้วย คือเรียกว่า ศาสนธรรม หรือ พุทธศาสนา และคำว่าศาสนานั้นแปลกันว่า คำสั่งสอน หรือเจาะลงไปว่า **ศาสติ กิเลสตี ศาสนั** แปลความว่า คำสั่งสอนที่เบียดเบียนกิเลส ซึ่งแตกต่างไปจากคำว่าศาสนาที่บัญญัติโดยพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งแปลคำว่าศาสนาในพจนานุกรมฉบับนั้นไว้ว่า ศาสนา คือหลักความเชื่อว่าจะด้วยเรื่องการกำเนิดและสิ้นสุดโลก หลักความเชื่อว่าจะด้วยเรื่องบุญและบาป และอันสุดท้ายก็นิยามไว้ว่า พิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อทั้งสองอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ทำให้เกิดความไม่เข้าใจ ในคำว่าศาสนา ตามหลักพระพุทธศาสนา คำว่า ศาสนา นั้น เป็นคำที่มีความหมายเป็นสากล ก็คือคำสั่งสอน เมื่อปฏิบัติแล้ว สามารถที่จะชำระล้างกิเลสและกองทุกข์ที่มีอยู่ในใจได้ ไม่ว่าจะผู้ปฏิบัติผู้ฟังจะนับถือพระพุทธเจ้า หรือนับถือพระพุทธศาสนาหรือไม่ก็ตาม เป็นคำสากลที่ทำให้เกิดความสงบร่มเย็นได้ นั่นคือคำว่า ศาสนา แต่เมื่อคำว่าศาสนาถูกตีความในความหมายอื่น ก็เลยทำให้ในสังคมส่วนใหญ่เกิดมีอคติต่อศาสนา กลายเป็นว่า ศาสนานั้นจะเกี่ยวข้องก็ต่อเมื่ออายุใกล้จะถึงฝั่ง ผู้ที่เข้าวัดเข้าวากลายเป็นว่าเป็นพวกที่ใกล้จะถึงฝั่ง นั่นก็คือการตีความของศาสนาที่ผิดไป

แต่ตามหลักพระพุทธศาสนา แปลง่าย ๆ ว่า คำสั่งสอน คำสั่งนั้น ก็หมายถึง วินัย คือ พระพุทธบัญญัติที่ตรัสห้ามไม่ให้กระทำบ้าง อนุญาตให้กระทำบ้าง คำสอน ก็คือ พระธรรม อันเป็นคำสอนสำหรับที่จะขัดเกลากลิ่นอายจิตใจ พร้อมทั้งความประพฤติ ให้ละความชั่ว กระทำความดี ให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสต่าง ๆ เดิมนั้นก็มีแต่คำสอน ดังเช่นพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนตั้งแต่ทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระเบญจวัคคีย์ เป็นต้นมา ยังมีได้ทรงบัญญัติพระวินัย คำว่า ศาสนา ก็แปลว่า คำสอนอย่างเดียว แต่ในภายหลังเมื่อพุทธบริษัทมีมากขึ้น โดยเฉพาะภิกษุบริษัทมีมากขึ้น ก็มีผู้ประพฤติไม่สมควร จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อห้ามกันความประพฤติที่ไม่สมควรต่าง ๆ เพื่อให้ประพฤติอยู่ในข้อวัตรที่สมควรต่าง ๆ เพื่อให้หมู่เป็นหมู่ที่เป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และปรับเป็นอาบัติแก่ผู้ละเมิด ซึ่งเรียกว่าอยู่ในพระวินัย

พระวินัยนี้เอง ถ้าหาไม่เข้าใจก็จะเกิดความอึดอัด เพราะนึกว่าเป็นข้อห้ามที่อาจทำให้ชีวิตเกิดไม่สะดวก แท้ที่จริงแล้ว วินัยเองนั้น โดยความประพฤติมีส่วนที่เป็นข้อห้าม มีส่วนที่เป็นข้ออนุญาตก็จริงอยู่ แต่ตามหลักนิรุกตติศาสตร์ คำว่าวินัย ประกอบด้วยคำว่า “วิ” แปลว่า วิเศษ นยะ แปลว่า นำ รวมเข้าเป็นวินัย ซึ่งแปลตามคำก็คือ การปฏิบัติที่นำชีวิตให้เป็นชีวิตที่วิเศษ เป็นชีวิตที่ดี หาใช่เป็นข้อห้ามที่เมื่อใครได้ยินเข้าก็เกิดความกลัว ตกใจ ที่จะต้องอยู่ในกฎระเบียบวินัย มีข้อต่าง ๆ มากำหนดชีวิต เช่นญาติโยมก็ต้องมีศีล ๕ บางท่านในวันนี้ก็รับศีล ๘ พระสงฆ์ก็ต้องมีศีล ๒๒๗ ข้อ กลายเป็นว่าชีวิตมีแต่ความเครียดอยู่กับตัวเลข แต่ถ้ารู้จัก วินัย ตามความหมายที่แท้จริง ก็คือ การรักษาข้อห้ามและข้ออนุญาตต่าง ๆ ที่ปฏิบัติตามแล้ว มีผลทำให้เกิดมีชีวิตประเสริฐ ชีวิตวิเศษ จึงเรียกว่า วินัย

ดังนั้น พระวินัยนี้ จึงเรียกกันในภาษาไทยว่า คำสั่ง โดยย่อ เมื่อมีพระวินัยขึ้นแล้ว ก็แปลคำศาสนาว่า คำสั่งสอน โดยที่ให้ความหมายคลุมถึงธรรมะที่ทรงแสดงสอน และวินัยที่ทรงบัญญัติศัพท์เป็นคำสั่งนี้ก็เป็นศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอน ก็รวมคำว่าธรรมะโดยย่อเข้าเป็น ๒ ดังที่กล่าวมานี้ คือ สัจธรรมกับศาสนธรรม

อีกอย่างหนึ่ง รวมเข้าได้เป็น ๓ ข้อ คือ ปรียติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม ปรียติธรรม ธรรมะที่ฟังเล่าเรียน อันได้แก่ ที่ฟังตั้งใจสดับฟัง ตั้งใจอ่าน ตั้งใจท่องบ่นจำทรง ตั้งใจพิจารณาขบเจาะด้วยทวิญญู คือ ทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ก็หมายถึง ศาสนธรรม ธรรมะคือคำสั่งสอนนั่นเอง

แต่ว่าเพียงจำได้และเข้าใจ ยังไม่เป็นปฏิบัติธรรม จะต้องนำมาปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจ ให้เป็นธรรมวินัยขึ้นที่กาย ที่วาจา ที่ใจ หรือว่าให้เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา ขึ้นที่กาย ที่วาจา ที่ใจ ให้กาย วาจา ใจเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา ดังนี้จึงจะเป็นปฏิบัติธรรม เป็นอันว่าได้มีปฏิบัติ

ธรรมตั้งขึ้นที่กาย ที่วาจา ที่ใจ และเมื่อปฏิบัติก็ย่อมจะได้รับผลของความปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้น เป็นการที่ยกตนให้พ้นจากโลกที่เป็นฝ่ายชั่ว หรือทำให้พ้นจากความชั่ว ขึ้นมาสู่ความดีโดยลำดับ จนถึงบรรลุนิพพานที่สูงขึ้น ๆ คือเป็นส่วนที่ดีขึ้น ๆ จนถึงพ้นโลก อันหมายถึงว่า พ้นจากกิเลสมีกองทุกข์

ในเรื่องนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงได้นิพนธ์ไว้ว่า ผู้คนในปัจจุบันนี้ ชอบเป็นผู้คงแก่เรียน เรียนกันมาก ทางสามัญก็เรียนได้ปริญญาบัตร จนถึงได้ปริญญาเอก ทางธรรมก็สูงถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค แต่เรียนแล้วชอบเอาความรู้ไปบรรจุไว้ผิดที่ผิดทาง กล่าวคือไปบรรจุไว้ที่สมอง แล้วนำไปใช้ถกเถียงเอาชนะคนอื่น ใช้ให้เกิดโทษ เช่น ผู้กระทำความผิดทุจริตในสังคม มักเป็นผู้มีใบปริญญา เป็นบัณฑิต หาได้เป็นผู้ไม่มีความรู้ไม่ หาได้เป็นชาวนาที่ไม่มีใบปริญญาใด ๆ ไม่ มักเป็นถึงกับมีความรู้สูง ๆ ขนาด ดร. หรือ ศาสตราจารย์ กล่าวคือนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ในทางที่ผิด ผลจากนำความรู้ไปบรรจุผิดที่ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงนิพนธ์ไว้ว่า ความรู้ทางโลกอาจบรรจุไว้ที่สมอง ส่วนความรู้ทางธรรมจริยาหรือความรู้ทางธรรม ควรต้องบรรจุไว้ที่ กาย วาจา และใจ ของทุก ๆ คน เช่นเดียวกับการสดับฟังพระธรรมเทศนาของทุกท่าน บางครั้งก็จดจำข้อธรรมะนั้น ๆ ได้ดี แต่ไม่มีผลสะท้อนในการพัฒนา กาย วาจา ใจ ซึ่งถือได้ว่า ยังไม่ใช่เป็นขั้นของการปฏิบัติ

ฉะนั้น เมื่อปฏิบัติได้ ก็มีผล เรียกรวมยอคำว่า ปฏิเวธธรรม ธรรมะคือความรู้แจ้งแทงตลอด อันหมายถึงว่า รู้แจ้งในสังขธรรม ธรรมะที่เป็นของจริงของแท้ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และได้ทรงแสดงสั่งสอน และก็เจาะแทงกิเลสที่หุ้มห่อจิตใจอยู่ให้เบาบางให้หมดสิ้นไปโดยลำดับ จนถึงหมดสิ้นเชิง

เพราะฉะนั้น รวมเข้าก็เป็นปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม ทั้ง ๓ นี้คือ ธรรมะที่เป็นรัตนะที่ ๒ คือ พระธรรมรัตนะ ซึ่งเราทั้งหลายได้สวดกันอยู่ว่า **สุวากุขาโต ภควตา ธมโม** ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว **สนธิภูริโก** อันผู้ปฏิบัติผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง **อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา **เอหิปัสสิโก** ควรเรียกให้มาดูได้ **โอปนยิโก** ควรน้อมเข้ามา **ปจฺจตฺตเวทิตพฺโพ วิญญูติ** อันวิญญูคือผู้รู้แจ้งพึงรู้จำเพาะตน ดังนี้

บทสวดสรรเสริญคุณ อันเรียกว่า พระธรรมคุณ บทที่ ๑ ที่แปลว่า ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว และได้มีบทสวดสรรเสริญขยายความออกไปว่า ทรงแสดงธรรมะ งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ คือ พระศาสนา คำสั่งสอน หรือพระธรรมวินัย พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์ บริสุทธิ์สิ้นเชิง ดังนี้ คำนี้แปลมาจากคำว่า **อาทิกถยานํ มชฺฌเมกถยานํ ปรีโยสานกถยานํ**

ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสอันมีลักษณะดังกล่าวนี้ พระอาจารย์ก็ได้แสดงความหมายไว้ เป็น ต้นว่า ที่ว่างามในเบื้องต้นก็คือทรงแสดงศีล งามในท่ามกลางก็คือทรงแสดงสมาธิ งามในที่สุดก็คือ ทรงแสดงปัญญา เมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นได้ว่า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น เป็นธรรมะ ที่บริบูรณ์ คือว่าไม่ต้องเติมเข้ามาอีก เป็นธรรมที่บริสุทธิ์ คือไม่ผิดไม่ต้องแก้ และประกอบด้วย อรรถะ คือเนื้อความ ประกอบด้วยพยัญชนะ คือถ้อยคำ ก็บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ไม่มีผิดพลาดบกพร่อง

เพราะฉะนั้น ธรรมะจึงเป็นธรรมะที่บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยตลอด ตั้งแต่เบื้องต้นท่ามกลางจนถึง ที่สุด ไม่มีบกพร่อง ไม่มีขาดตก และธรรมะที่ทรงแสดงนั้นเป็นธรรมะที่เข้าในลักษณะที่เรียกว่า **สันตัสสนา** คือ ทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงได้ **สมาทปนา** ทำให้เกิดความคิดสมาทานคือรับมา ปฏิบัติ **สมุตเตชนา** เตือนใจให้เกิดความอุตสาหะขะมักเขม้นในอันที่จะปฏิบัติ **สัมปัทธสนา** ทำให้ บังเกิดความรื่นเริงในการฟังในการปฏิบัติ แต่ทั้งนี้ก็ต้องหมายความว่า ผู้ฟังจะต้องมีความตั้งใจฟัง และธรรมะที่ฟังนั้นก็เหมาะสมกับอัธยาศัยจิตใจ เหมาะสมแก่พื้นภูมิของจิตใจ ที่เรียกว่า เหมาะสม แก่อินทรีย์ของบุคคล.

ทั้งนี้ก็เพราะว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนประกอบด้วยปาฏิหาริย์ ๓ ข้อ

ข้อที่ ๑ ก็คือ **อิทธิปาฏิหาริย์** ปาฏิหาริย์คือการที่แสดงฤทธิ์ได้ อันเป็นเครื่องปราบเป็นเครื่อง ทำลายมานะทิฐิของผู้ที่รับเทศนา และคำว่าอิทธินี้ก็ได้มุ่งหมายว่า เหาะเหินเดินฟ้าอากาศ อย่างที่เข้าใจกันโดยมากอย่างเดียว แต่ว่าหมายถึงการที่จะหรือวิธีที่จะทำลายทิฐิมานะของผู้ฟัง ได้สำเร็จ ดังเช่น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดภิกษุเบญจวัคคีย์ ในครั้งแรกปัญจวัคคีย์ก็ไม่ยอมรับ แต่พระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสจนปัญจวัคคีย์น้อมใจพร้อมที่จะฟังพระองค์ นั่นคือ **ปาฏิหาริย์** ของ พระองค์ คือสามารถที่จะทำให้คนอื่นฟังพระองค์ได้

ข้อที่ ๒ **อาเทศนาปาฏิหาริย์** ที่แปลว่า ดักใจเป็นปาฏิหาริย์ หรือว่าดักใจเป็นอัศจรรย์ อัน หมายความว่าได้ทรงทราบถึงอัธยาศัยจิตใจ ทรงทราบถึงอินทรีย์ที่แก่กล้า หรืออ่อนหย่อนของผู้ฟัง ว่าเป็นอย่างไร ได้มีอินทรีย์คือได้มีกำลังของสติปัญญามาเพียงไหน มีอัธยาศัยอย่างไร มีความคุ้นเคยอยู่อย่างไร ก็ทรงแสดงธรรมให้เหมาะแก่พื้นภูมิแห่งจิตใจของเขา ให้เหมาะแก่พื้นภูมิ แห่งสติปัญญาของเขา จึงจะทำให้เขาได้รับได้ ในความหมายของอาเทศนาปาฏิหาริย์นี้ ก็เช่นเดียวกัน หาได้มีความหมายอย่างที่เราทั่วไปเข้าใจไม่ แต่มีความหมายว่า เป็นการสอนที่ถูกธรรม หรือถูกใจ หรือโดนใจได้

ข้อที่ ๓ **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** ทรงพร่ำสอนเป็นอัศจรรย์ ก็คือ ทรงแสดงธรรมะสั่งสอนชี้แจง แสดงให้เกิดความเข้าใจได้ ที่เรียกว่า **สันตัสสนา** ให้เกิดความคิด **สมาทาน** ที่เรียกว่ารับปฏิบัติ อันเรียกว่า **สมาทปนา** ให้เกิดความอุทิศสาหะในอันที่จะปฏิบัติ อันเรียกว่า **สมุตเตชนา** ให้เกิดความรื่นเริง ไม่เบื่อหน่ายในอันที่จะปฏิบัติ อันเรียกว่า **สัมปหังสนา** เพราะฉะนั้น ธรรมที่ทรงสั่งสอนนั้นจึง ได้มีคำสรรเสริญว่าตรัสดีแล้ว คืองามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด เป็นคำสั่งสอนที่ประกาศพรหมจรรย์ ศาสนาคำสั่งสอนคือพระธรรมวินัย อันบริบูรณ์บริสุทธิสิ้นเชิง ดังนี้

ในบทพระธรรมคุณ ข้อที่ ๒ ได้แสดงถึงข้อสำคัญที่สองถึงว่า ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสดีแล้ว ก็เพราะว่าธรรมะที่พระองค์ตรัสสอนนั้นเป็น **สันตวิภูฏิกโก** คือเป็นธรรมะอันผู้ฟังผู้ปฏิบัติผู้ ได้บรรลุพึงเห็นได้เอง สัน ด้วยตนเอง วิภูฏิกโก เห็น กล่าวคือ เป็นการรู้ด้วยตน ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในชั้นอุกฤษกาก็ไม่ต้องเชื่อแม้กระทั่งพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ว่า คนพูดเป็นพระพุทธเจ้า แต่เมื่อนำ คำสอนเหล่านั้นมาปฏิบัติให้เห็นประจักษ์ได้ บนพื้นฐานของเหตุและผลที่โยงกันได้ด้วยตนเอง

อัน **สันตวิภูฏิกโก** เห็นเองดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องธรรมดาที่แม้ในการเล่าเรียนศึกษาวิชาต่าง ๆ ที่ทุกคนเล่าเรียนศึกษา เพื่อประกอบอาชีพการงานเป็นต้น ก็ต้องอาศัยเป็นสันตวิภูฏิกโกเช่นนี้เหมือนกัน ลองนึกถึงทุก ๆ คน ที่เข้าโรงเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลเป็นต้นขึ้นมา ก็ต้องเรียนเอง แล้วก็รู้เอง ตั้งแต่ ก ข ค ง เป็นต้นขึ้นมา จะเรียนแทนกันไม่ได้ มารดาบิดาที่ส่งลูกเข้าโรงเรียน ก็ส่งอุปการะต่าง ๆ เช่นนำเด็กเข้าสู่โรงเรียน ให้เครื่องแต่งตัวเป็นนักเรียน หาเครื่องเรียให้ และเครื่องอุปการะต่าง ๆ ตามที่ต้องการ แต่ว่าเด็กที่เป็นลูกหลานนั้นต้องเรียนเอง พ่อแม่จะไปเรียนแทนให้ลูกไม่ได้ ลูกต้องเรียนเอง แล้วลูกก็รู้เองเห็นเองตั้งแต่ต้นมา ดังนั้นก็เป็นสันตวิภูฏิกโกเหมือนกัน เป็นหลักธรรมดาที่มีอยู่ในการที่ทุกคนจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้ หรือได้วิชา ซึ่งก็ต้องเล่าเรียนเองต้องศึกษาเองด้วยตนเองมาตั้งแต่ในเบื้องต้น

บทพระธรรมคุณบทที่ ๓ ว่า **อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา ในกรแสดงอธิบายพระธรรมคุณ บทว่า อกาลิโก นี้ พึงทำความเข้าใจในเบื้องต้นไว้ก่อนว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนข้อปฏิบัติเกี่ยวกับกาลเวลาไว้เป็นอันมา เช่น ตรัสสอนให้ฟังธรรมโดยกาล ให้สนทนาธรรมโดยกาล อันหมายความว่า ให้ฟังธรรมในกาลเวลาที่ควรฟัง ให้สนทนาในกาลเวลาที่ควรสนทนาธรรม ว่าเป็นมงคลอันอุดม และตรัสสอนให้มีกาลัญญู รู้กาลเวลาไว้ในสัปปริสุธรรม ๗ ข้อ และได้ตรัสสอนให้ไม่ห่วงคิดถึงอดีต ไม่ห่วงอนาคต แต่ให้กำหนดรู้ปัจจุบันธรรม ธรรมที่เป็นปัจจุบัน

เพราะฉะนั้น ธรรมะที่เป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา จะพึงมีความเข้าใจอย่างไร เมื่อพิจารณาดูแล้วในทางแห่งธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นสัจธรรม ธรรมะที่เป็นความจริง เป็น

ของจริง อาจเรียกได้ว่าเป็นจริงมากกว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน กล่าวคือ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรีของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อ ๒๕,๐๐ ปีก่อนก็ถือว่าทันสมัย แม้ในปัจจุบันก็ยังทันสมัยอยู่ และ ๒๕,๐๐ ปีในอนาคตก็ยังเป็นคำสอนที่ทันสมัยต่อไป ซึ่งต่างจากข้อจริงทางวิทยาศาสตร์ ที่คนยกย่องกัน ข้อจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นเรื่อง **กาลิโก** คือขึ้นอยู่กับกาลเวลา ยุคหนึ่งวิทยาศาสตร์บอกว่าโลกแบน แต่พอมานักวิทยาศาสตร์พิสูจน์ได้ว่าโลกกลม ที่เคยคิดว่าเป็นความจริงก็ถูกเปลี่ยนไป และถ้าในอนาคตใครพิสูจน์ได้อีกว่า โลกมีลักษณะเป็นแปดเหลี่ยม ความจริงที่เราเชื่อว่า โลกกลมก็อาจกลายเป็น “ข้อเท็จจริง” คือ เป็นเรื่องเท็จที่เป็นจริง ดังนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็น **อกาลิโก** คือเป็นคำสั่งสอนที่ไม่ได้ขึ้นกับกาลเวลาแต่อย่างใด

พระธรรมคุณบทที่ ๔ บทว่า **เอหิปสสิโก** ควรเรียกให้มาดู ซึ่งฟังดูคล้าย ๆ กับว่าเรียกใคร ๆ ให้มาดูได้ ให้มาพิสูจน์ได้ว่าเป็นสัจธรรม เป็นของจริงเป็นของแท้ แต่ว่าอีกความหมายหนึ่งสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมนั้นฟังเข้าใจว่า ฟังเรียกตนเองนี้แหละให้มาดูก่อน ให้ตนเองเห็นเสียก่อน ให้ตนเองรู้เสียก่อน ส่วนการจะเรียกผู้อื่นให้มาดูด้วยการสั่งสอนบอกกล่าวนั้นเป็นเรื่องภายหลัง

เพราะฉะนั้น ความสำคัญของคำว่า **เอหิปสสิโก** จึงอยู่ที่ตนเองของทุก ๆ คน ฟังเรียกตนเองให้มาดู หรือจะพูดว่า จะต้องเรียกตนเองให้มาดู **เอหิ** มานี้ **ปสสิโก** จงดู จึงจะเห็นว่าธรรมะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เป็นธรรมะอันผู้ปฏิบัติผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง แต่ว่าใครจะรู้จะเห็นดังนี้ได้ก็ต้องเรียกตัวเองให้มาดู คือ มาดูที่กาย ที่วาจา ที่ใจที่จิตของตนเอง อาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องส่อง ฉะนั้น จึงควรเรียกให้มาดู เพราะมีอยู่จึงเห็นได้ และเพราะเป็นสภาพบริสุทธิ์ผุดผ่อง จึงทำให้ผู้ดูได้รับความบริสุทธิ์ผุดผ่อง แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยมีการน้อมเข้ามา เป็นลักษณะของคำสอนที่ไม่กล่าวการพิสูจน์ เป็นเหมือนทองคำแท้ที่ไม่ต้องกล่าวการพิสูจน์แต่อย่างใด

แต่ทั้งนี้ เมื่อนำคำสอนมาทำพิสูจน์ เอามาถกเถียงในความถูกต้อง ก็จะนำไปสู่ลักษณะของความปราชญ์ แต่ทั้งนี้พระธรรมในพระพุทธศาสนานั้น หาใช่ปราชญ์ไม่ พระธรรมทุกข้อที่นำมาพิจารณา ต้องน้อมปฏิบัติได้ด้วย ซึ่งเรียกว่า **โอบนยิโก** น้อมปฏิบัติได้จริง

เมื่อเป็นพระธรรมที่ปฏิบัติได้จริง ก็จะก่อให้เกิดพระธรรมคุณข้อสุดท้าย คือ **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ** อันวิญญูคือผู้รู้พึงรู้เฉพาะตน ซึ่งมีอธิบายโดยย่อว่า ที่ชื่อว่าวิญญูคือผู้รู้นั้น ก็หมายถึง ผู้รู้ จำพวกที่เรียกว่า **อุคคตัตถุญญ** รู้ธรรมที่เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดง เป็นบุคคลจำพวกที่มีความรู้ไว้ และเป็นวิญญูคือผู้รู้ จำพวกที่รองลงมาคือ **วิปจิตถุญญ** รู้ธรรมต่อเมื่อแสดงอธิบายหัวข้อที่ยกขึ้น กับจำพวกที่รู้ซ้ำ อันเรียกว่า **เนยยะ** คือฟังแนะนำได้ คือ ต้องอธิบายแนะนำหลายครั้งหลายหน อันเป็นบุคคลที่รู้ธรรมทั่ว ๆ ไป วิญญูคือผู้รู้หมายถึงรู้ธรรม ก็คือ รู้ธรรมที่พระผู้มีพระภาค

เจ้าตรัสดีแล้ว ๓ จำพวกตั้งที่กล่าวมา และที่พึงรู้เฉพาะตน คือจะต้องรู้ด้วยตนเอง มิใช่ว่าจะมีผู้อื่นรู้แทนได้ หรือจะไปรู้แทนผู้อื่นได้

พระธรรมคุณทั้ง ๖ บทนี้ ย่อมเป็นพระธรรมคุณของธรรมะทั้งสิ้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ธรรมะที่พระองค์ตรัสดีแล้วทุกข้อทุกบท ย่อมเป็นพระธรรมคุณบทที่ ๑ และย่อมประกอบด้วยอีก ๕ บท ด้วยกันทั้งหมด ไม่ใช่จำเพาะบทใดบทหนึ่ง และพระธรรมที่พระองค์ตรัสดีแล้วนั้น ก็ตรัสชี้ข้อปฏิบัติต่าง ๆ อันเป็นปฏิบัติธรรมเพื่อผลที่พึงได้พึงถึง ตั้งแต่ในชั้นโลกียะเกี่ยวกับโลก จนถึงโลกุตระเหนือโลก พันโลก คือ มรรค ผล นิพพาน ซึ่งเรียกว่า ปฏิเวธ คือ เป็นธรรมะที่พึงเจาะแทงด้วยความรู้แจ้งที่มักจะใช้เป็นคำแปลของปฏิเวธว่า รู้แจ้งแทงตลอด ก็ล้วนประกอบด้วยพระธรรมคุณทั้งปวงนี้

ฉะนั้น ความต่างกันแห่งบทพระธรรมคุณ จึงอยู่ที่พยัญชนะ คือ ถ้อยคำ อันเป็นบัญญัติโวหาร ซึ่งอาจที่จะบัญญัติขึ้นกล่าวเป็นภาษาคำพูดได้จำเพาะเจาะจงในแง่หนึ่งมุมหนึ่ง ทำให้ต้องใช้กล่าวหลาย ๆ บท แต่ก็ย่อมมุ่งสู่เนื้อความเป็นอันเดียวกัน รวมเข้าในพระธรรมคุณเป็นอันเดียวกัน และยังมีบทอื่น ๆ ที่แม้พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้เอง อันเป็นพระธรรมคุณอีกเป็นอันมาก เช่นที่ตรัสเอาไว้ว่า **นิยยานิโก** เป็นธรรมะที่น่าออก **อุปสมิโก** เป็นธรรมะที่น่าให้เกิดความสงบระงับ **ปรินิพพานิโก** เป็นธรรมะที่เป็นไปเพื่อความดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ดังนี้ เป็นต้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงแสดงสั่งจรรยาสั่งสอนจำเพาะธรรมะที่ควรรู้ควรเห็น มีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ และผู้ปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน ย่อมได้รับผลของการปฏิบัติสมจริงทุกประการ จึงเรียกว่าเป็นปาฏิหาริย์ คือสมจริงเป็นจริงทุกประการ และให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ อันเป็นประโยชน์ปัจจุบันบ้าง ประโยชน์ภายหน้าบ้าง ประโยชน์อย่างยิ่งบ้าง เพราะฉะนั้น จึงได้มีคำแสดงคุณของพระธรรมอันเรียกว่าพระธรรมคุณ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสเอาไว้ว่า “**ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมาจारी** ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม หรือ ในบทสวดมนต์ก็ได้มีกล่าวไว้ว่า **ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธารี** ธรรมะย่อมดำรงทรงรักษาผู้ปฏิบัติไว้มิให้ตกไปสู่โลกที่ชั่ว” และได้มีบทพระธรรมคุณดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า “**สุวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว **สนฺทิฏฺฐิโก** อันบุคคลผู้ปฏิบัติพึงเห็นเอง อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา **เอหิปสฺสิโก** ควรเรียกให้มาดู **โอบนยิโก** ควรน้อมเข้ามาในตนหรือควรน้อมตนเข้าสู่ธรรม **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ** อันผู้รู้พึงรู้ได้จำเพาะตน” เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้ดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา จึงเป็นผู้ยินดีในธรรมที่พระอริยะประกาศไว้แล้ว ดังบทอุเทศที่ยกขึ้นมาไว้เบื้องต้นว่า **สุวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ** แปลว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้านมัสการ ซึ่งพระธรรมนั้น ก็คือน้อมนำข้อธรรมที่ได้ศึกษามาปฏิบัติ ซึ่งก็คือ ธรรมะที่เป็นธรรมดา ธรรมะที่ทำให้เราเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือ ภาษาปัจจุบันอาจเรียกว่า เป็น คัมมอนเซนส์ (common sense) ของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เอามาเป็นธรรมะประจำตน ก็ เรียกได้ว่า เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

มีอรรถาธิบายดังแสดงมา **เอว** ก็มีด้วยประการฉะนี้.